

УДК 327.1

ГЛОБАЛЬНЕ ГЕОПОЛІТИЧНЕ ПРОТИСТОЯННЯ І УКРАЇНА

Сергій Ісочук

*Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Університетська 1, м. Львів 79000, Україна, тел. (0322) 96-41-08*

В статті розглянуто теорію глобального геополітичного протистояння двох типів цивілізацій досліджувану в працях К. Шмітта, Х. Д. Макіндера та Н. Спідмена, а також проаналізовано роль і місце України в ній.

Ключові слова: політологія, геополітика, міжнародні відносини.

Розглядаючи політичну історію нашої планети, необхідно відмітити протистояння двох фундаментальних типів цивілізації – таласократії та телурократії, двох стихій – Води та Землі. Глибокий філософський фундамент на основі юридичних та етичних систем дав цій теорії Карл Шмітт у своїй праці “Земля і Море” (1942), де морську могутність визначив як “Левіафан”, а могутність суходолу – “Бегемот”, використавши імена старозавітніх чудовиськ, одне з яких уособлює усіх водних, а інше – сухопутних тварин. Суть співвідношення суходолу й моря у Шмітта зводиться до двох діаметрально протилежних та постійно ворогуючих цивілізацій. Спочатку “номос” (будь - який оформлений, впорядкований, організований простір) Землі існував безальтернативно, бо усі його різновиди характеризувалися наявністю суворої та стійкої моральної та правової форми, у якій відображалась нерухомість та фіксованість суходолу Землі. Відповідно, це простір з фіксованими кордонами, постійними комунікаційними шляхами, незмінними географічними і рельєфними особливостями, який легко піддається структуризації і породжує консерватизм у соціальній, культурній та технічній сферах. Саме розвиток “номоса” Землі прийнято називати історією “традиційного суспільства”. У такій ситуації море, вода залишаються периферійними цивілізаційними явищами, які лише епізодично вклинюються в історичний процес. Ситуація різко змінюється лише з відкриттям Світового океану та звиканням до “морського існування”. Відповідно для водного простору характерна непостійність, ворожість, відчуженість, нефіксованість шляхів та схильність до постійних змін. Так “номос” Моря веде за собою глобальну трансформацію свідомості, перетворюючи стійкі соціальні, юридичні та етичні норми в “плинні”, водночас народжуючи зовсім нову цивілізацію. На думку Шмітта, Новий час та науково-технічна революція, яка дала змогу відкрити еру індустріалізації, переносить людство у новий “номос” Моря, перетворюючись на реальність, яка протидіє традиційному суспільству. Шмітт стверджував, що повітряна стихія не породила власного типу “номоса”, власного цивілізаційного типу, будучи технічним продовженням історичної траєкторії, утвердженої цивілізацією Моря. Аерократія та ефірократія, повітряна та космічна стадії розвитку

техніки, не спровокували таких глобальних змін в історії людства, які принесли за собою відкриття Світового океану [1].

У праці “Планетарна напруга між Сходом і Заходом та протистояння Суходолу і Моря” (1959) Карл Шмітт надає історичного, ідеологічного й філософського змісту протистоянню сухопутних і морських держав. “У кульмінаційні моменти світової історії зіткнення воюючих держав виливаються у війни між стихією Моря і стихією Суходолу. Це помітили ще літописці війни Спарти й Афін, Риму та Карфагена. Але до певного періоду часу все обмежувалось областю Середземного моря. Люди ще не знали безмежних просторів, великих океанів, планетарних конфліктів... Планетарний характер битви між Суходолом і Морем вперше знайшовся в часи війн Англії проти революційної Франції і Наполеона... Протиріччя між Землею і Морем, між Сходом і Заходом ще не викристалізувалося тоді в чисте протистояння стихій, що сталося лише в момент заключення Північноатлантичного союзу в 1949 році” [2, с. 531]. У 1950-х роках ХХ ст. претензії таласократії на світову гегемонію були у зародковому стані. Але вже на початку 1990-х років ХХ ст. з розпадом Варшавського договору, як основи телурократичної цивілізації, можна говорити про домінування “номоса” Моря. Історична взаємодія морських та сухопутних цивілізацій практично відтворює біблійний варіант створення Суходолу, як результату відходу Води, та поступового наступу морського на суходіл, або, іншими словами, відбувається символічне поглинання Землі Водою.

Це протиставлення стихій можна розглядати на різних рівнях і представити як боротьбу між Заходом і Сходом, демократією та ідеократією. Максимальних пропорцій цей дуалізм досяг у ХХ столітті й на ідеологічному рівні виглядав як протистояння ідеології лібералізму (капіталізму) та ідеології марксизму (соціалізму) на основі моделей економічного розвитку, запропонованих Адамом Смітом і Карлом Марксом. На геополітичному рівні це переросло у розподіл планети на зони, підконтрольні США та СРСР, які у період “холодної війни” (1946-1991рр.) ототожнювались із таласократією та телурократією. Базовою схемою такого поділу світу є теорія англійського вченого та політика Галфорда Джона Макіндера, яку він вперше запропонував у доповіді “Географічна вісь історії”, опубліковану в “Географічному журналі” 1904 р. За його гіпотезою, справжньою пружиною історичних змін у світі є людськість континентальної маси, сконцентрована в центральній та північній частині Євразії, включаючи Середній Схід. Ця територія отримала назву “осьова зона” або “Серцева земля” (heartland, від англ. heart – серце; land – земля). Навколо Серцевої землі знаходяться внутрішній півмісяць (Західна, Центральна, західна частина Східної Європи, Близький Схід, Індостан, Індокитай і Далекий Схід) та зовнішній острівний півмісяць (Британські острови, Північна й Південна Америка, Південна Африка, Австралія, Японія). Макіндер назвав Серцеву землю незмінною географічною віссю історії, яка переоуває поза історією і лише провокує історичний процес, що обертається навколо умовного євразійського полюсу, створюючи постійний тиск на довколишні території. Єдиною протидією цій експансії може бути об’єднання внутрішнього та зовнішнього півмісяця і встановлення контролю над морем. Отже, баланс сил у світі утримується між суходолом та морем, Євро-Азією та Євро-Америкою.

Цікаво, що у цьому протистоянні Україні та сусіднім державам по східноєвропейському регіоні відводиться ключова роль. Підтвердженням цього є відомий вислів Макіндера, який пізніше перетворився у геополітичну формулу: “Хто панує в Східній Європі, той керує Серцевою землею; хто панує в Серцевій землі, той

керує Світовим островом; хто панує на Світовому острові, той керує світом” [3, с. 133].

Дещо трансформував цю схему американський вчений Ніколас Джон Спикмен у праці “Географія миру” (1944). Він твердив, що Макіндер переоцінював геополітичне значення Серцевої землі. Вона на думку Спикмена, є лише потенційним простором, який отримує всі культурні імпульси із берегових зон і не несе в собі ніякої самостійної геополітичної місії або історичного імпульсу. Американець був переконаний, що географічна історія берегових зон Євразії здійснювалася сама по собі, а не під тиском “кочівників суходолу”, як вважав Макіндер. Тому Спикмен виділив зону від західної до східної окраїни Євразії, яка дуже нагадує “внутрішній півмісяць” Макіндера, включаючи Західну і Центральну Європу, плоскогірні країни Близького Сходу, Туреччину, Іран та Афганістан; Тибет, Китай, Східний Сибір і три півострови: Аравійський, Індійський та Бірманно-Сіамський. Саме цю територію він визначив як ключ до панування у світі і назвав її Євразійським Рімлендом (rimland, від англ. rim- край). Отже, Спикмен запропонував змінити відому геополітичну формулу Макіндера на іншу: “Той, хто панує у Рімленді, керує Євразією; той, хто панує у Євразії, той тримає долю світу в своїх руках” [4, с. 43]. І в цій концепції розподілу політичних сил на планеті важливу роль відіграє Східна Європа, яка знаходиться на рубежі протистояння Хартленду як “сили суходолу” і Рімленду – “морської могутності”. Підтвердженням цього є розширення НАТО на схід, як приклад переваги таласократії на сучасному етапі політичної історії людства над телурократією, яка панувала тривалий час у Східній Європі. Більшість держав регіону протягом останнього десятиріччя вже стали членами Північноатлантичного союзу, а інші проводять активну зовнішню політику в цьому напрямі. Бажання України інтегруватися в європейські структури, бути повноправним членом НАТО є яскравим свідченням прагнення українського народу прийняти цінності таласократичної цивілізації. Такі загальнолюдські цінності, як індивідуальне підприємництво, професіоналізм, корпоратизація, верховенство права, прагнення мирного співіснування, конвенціоналізм були притаманні українському народу протягом усієї історії. Зауважимо, що Київська Русь перебувала під культурним впливом таких класичних таласократичних (морських, демократичних) держав, як Греція та Візантія. Тому дух господарського підприємництва, індивідуальні цінності, та плинність етичних і юридичних норм панували тут. Надалі значним був вплив інших культур, починаючи від татаро-монголів і завершуючи російською, які уособлюють основні принципи телурократії (фіксований простір, стійкі якісні орієнтації та характеристики, що втілюються в осідлості, в консерватизмі, в стійких соціальних традиціях, у жорстких юридичних нормах, яким підкоряються великі об’єднання людей: народи, держави та імперії). На жаль, державні утворення українського народу були нетривалими. Згадати хоча б Запорізьку Січ та УНР, що сформувались на демократичних засадах, які повністю відбивають таласократичний напрям у культурі нашої нації.

Український народ, здобувши незалежність, знову повертається до своїх природних цінностей, які повністю збігаються з цінностями таласократичної цивілізації. Звичайно, великий слід залишила і телурократія, яка нам насаджувалась протягом століть державами – колонізаторами, тому необхідно враховувати цю особливість у внутрішній та зовнішній політиці держави.

1. *Дугин А.* Основы геополитики. Геополитическое будущее России. – Москва, 1997.
2. *Carl Shmitt* Die planetarische Spannung zwischen Ost und West, 1959 in "Schmittiana – III" von prof. Piet Tommissen, Brussel, 1991; пер. Карл Шмитт Планетарная напряженность между Востоком и Западом // А. Дугин Основы геополитики. Геополитическое будущее России. – Москва, 1997.
3. *Mackinder, sir Halford:* Democratic Ideals and Reality. A Study in the Politics of Reconstruction. – New – York, 1944.
4. *Nicholas Spykmen* Geography of peace. – New York, 1944.

GLOBAL GEOPOLITICS OPPOSITION AND UKRAINE

Isopchuk Sergiy

*Ivan Franko National University of Lviv
vul. Universitetska, Lviv 79000, Ukraine, тел. (0322) 96-41-08*

The theory of global geopolitics confrontation of the two elements, the Earth and the Water, was discussed in the works of K. Shmitt, H.J. Mackinder and N.D.Spykmen. In this article the author analyses the place and role of Ukraine in this process.

Key words: political science, geopolitics, international relations.

*Стаття надійшла до редколегії 20.03.2002,
прийнята до друку 10.10.2002*